

Karaktärisering och kulturhistorisk värdering

Nöbbele kyrka

Nöbbele socken i Växjö kommun
Kronobergs län

Smålands museum
Thomas Lissing
2007

Inledning

Bakgrund och syfte

I samband med upprättandet av vård- och underhållsplaner för kyrkor i Växjö stift har Smålands museum på uppdrag av arkitekt Mikael Borgström, Ingelstad, genomfört en karaktärisering och kulturhistorisk värdering av Nöbbele kyrka under hösten 2006. De kyrkor som berörs är de som tillhör Svenska kyrkan och omfattas av kulturminneslagen, dvs. kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Karaktäriseringen och den kulturhistoriska värderingen syftar till att användas som underlag för vård- och underhållsplanen.

Nedanstående material består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör samt en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering samt arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur, däribland hembygds litteratur. De redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av kyrkobyggnadens historia.

Kulturhistorisk bedömning

En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan kontinuerligt föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljön i sin helhet, men också värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Nöbbele kyrka

Kortfattad historik

Nöbbele socken nämns första gången i de skriftliga källorna 1377 som ”Nybele sokn”. Den gamla stenkyrkan i Nöbbele härstammade från 1100-talet, men dömdes ut såsom ”bristfällig och otillräcklig” år 1821. Tre år senare fattades beslut om att bygga en ny kyrka. Ritningen utarbetades av ÖIÄ år 1825 och följdes relativt väl. Arbetet startade 1826, men fördröjdes av de dåliga tiderna. 1829 stod kyrkan klar att användas och 1832 invigdes den officiellt.

Exteriör

Nöbbele kyrka är uppförd av sten och består av ett rektangulärt långhus med torn i väster och en kvadratisk absid innehållande sakristia i öster. Den ligger på den lilla kyrkogården, vilken är något upphöjd i förhållande till det omgivande landskapet. Platsen befinner sig i samhällets norra utkant, invid ett vägskäl där flera vägar möts.

Tornet är relativt högt men välproportionerat och enkelt utformat. Våningsindelade friser och andra betydande dekorativa element saknas men västportalen markeras med en kraftig rusticering.

Fyra trappsteg av slåthuggen granit leder upp till den mörka träporten som är klädd med liggande och rombiskt lagd panel. Dörrarna omges av slåtputsade kvaderimitationer som bär ett relativt högt och enkelt entablement. Mot väggen sitter också två räcken i smidesjärn. Dikt an mot entablementets plåtavtäckning sitter en minnestavla i svart sten med förgyllda bokstäver i lågrelief. Texten lyder: ÅR 1829, DET TOLFTE AF K. CARL XIV IOHANS FRIDSÄLLA REGERING, FULLBORDADES NÖBBELEDS KYRKA. PS 95:6. KOMMER LÅTER OSS TILLBEDIA OCH KNÄBÖIA OCH NEDERFALLA FÖR HERRANOM.

Direkt ovanför den sitter ett litet runt fönster.

På bottenvåningen sitter ett stort stickbågeformat fönster åt norr, vilket motsvaras av en blinding på den södra sidan. Ljudluckorna, överst under takfoten, sitter åt alla fyra håll. De är stickbågeformade och klädda med liggande svartmålad panel. Strax under dessa sitter åt norr och söder en liten rektangulär glugg. På tornets fasad finns dessutom ett antal ankarlut av svartmålat smidesjärn, som markerar var bjälklagen till tornvind och klocktorn sitter.

Den utkragande takgesimsen är fint profilerad med tandsnittsdekor.

På den vitmålade lanterninen av trä sitter de fyra svarta urtavlor med förgyllda siffror och visare. Lanterninen pryds av pilastrar som bär upp ett tydligt entablement under den profilerade och utkragande takgesimsen. Taket kröns av en förgylld kula med ett ovanligt utformat kors.

Långhuset är rektangulärt och präglas av symmetri och enkelhet i formen. De tätspröjsade fönstren har stickbågeform och smala slåtputsade omfattningar. Längs takfoten löper ett profilerat listverk av trä som målats i gråvitt. Långhuset har på västgaveln två små lunetter som ljusinsläpp för läktaren.

Sidoentrén sitter symmetriskt placerad mitt på den norra sidan av långhuset. Den omfattas liksom västporten av kvaderimitationer men med ett lägre entablement. Direkt över detta sitter ett stickbågeformat fönster som i form och placering helt motsvarar de större fönstrens överdel. Porten, som är klädd med liggande och rombiskt lagd panel, står i marknivå och saknar trappa. En marksten av slåthuggen granit ligger framför dörrarna.

Den rektangulära absiden har två fönster av samma utförande som långhusets, mot öster. På den norra sidan sitter sakristians port, en enkel rektangulär dörr med liggande och rombiskt lagd panel som målats mörkt brun. Tre trappsteg i släthuggen granit med räcken i svartmålat järn leder upp till dörren. Ovanför den hänger en svart plåtarmatur med vit glasglob. Intill trappan finns två kopparplåtsklädda luckor till den gjutna källartrappan. Ett vindsfönster, en liten lunett, sitter mitt på den östra väggen strax under den profilerade takgesimsen.

Fasaderna är genomgående spritputsade och avfärgade i gråvitt. Undantaget är de släta omfattningarna kring fönstren, gesimser och kvaderimitationer. Runt hela kyrkobyggnaden finns en något utkragande sockel som cementputsats slät och avfärgats grå.

Taken på torn, lanternin, långhus och absid är belagda med skiffer av olika sorter. Hängrännor och stuprör är av kopparplåt.

De stora stickbågeformade fönstren som sitter på långhusets långsidor samt på absiden är av korsposttyp. De är småspröjsade med ofärgade glas samt sitter i bågar av trä som målats i grått. Samtliga solbänkar är utförda i kopparplåt.

Exteriöra förändringar

Nöbbele kyrkas exteriör är mycket väl bevarad och knappt förändrad alls sedan den uppfördes. Vid restaureringen år 1890 gjordes sydportalen om till fönster och en nordportal togs upp istället. I övrigt har inga betydande förändringar skett. Kyrkan har fortfarande skiffertaket kvar, även om plattornas sort varierar mellan absid, långhus och torn..

Interiör

Vapenhuset är rymligt och upplevs som ljust tack vare det stora fönstret åt norr. Golvet består av kvadratiska kalkstensplattor och taket av gråmålade brädor. Väggarnas puts är kalkavfärgad i en svagt gul nyans. Insidan av kyrkporten är målad grå.

Mot söder går trappan, med mörkt fernissade steg, upp till tornrummet. Under den finns ett garderobsutrymme bakom en vägg av stående gråmålade brädor. I taket hänger en stor lykta i plåt och klarglas. Mot den norra väggen står en fast bänk, gråmålad och utan ryggstöd, samt en kyrkklocka.

Dörrarna in mot vindfånget är gråmålade och försedda med stora glas i de övre speglarna. Valvet de står i har form av en stickbåge.

Vindfånget mellan vapenhus och kyrkorum är kort. Även här är väggarna svagt gula och golvet belagt med kalkstensplattor.

Kyrkorummet är rektangulärt till formen och avslutas framtill av den raka korväggen. Det präglas av den senaste restaureringens genomgående varmt gröna färgsättning och inredningens homogena karaktär. Entrén med de sex fristående kolonnerna ger också ett ståtligt första intryck på besökaren. Kyrkorummet är ljust och luftigt tack vare de stora sidofönstren.

Utrymmet under läktaren är trots de inbyggda utrymmena ganska rymligt och öppet, eftersom deras storlek begränsats.

Åt norr finns ett förråd samt ett kombinerat kapprum och väntrum med handikapptoilet. I väntrummet är golvet av fernissat trä och väggarna putsade och avfärgade i en ljust gul nyans. Runt väggarna, utom fönsternischen i norr, löper en låg bröstpanel i trä och mot den östra väggen står en fast bänk. Alla snickerier är målade i varma grågröna nyanser.

På den södra inbyggnaden finns närmast vapenhuset en dörr in till läktartrappan. Trappan är klädd med grön heltäckningsmatta och väggarna delvis med grönmålade bröstpanel. Bredvid denna finns ett rum för barnverksamhet med ytterligare ett förvaringsutrymme innanför. Även här är golvet av fernissat trä och väggarnas nederdel panelklädd.

Under läktaren sitter fyra mässingslampetter på väggarna samt en lykta av klarglas och mässingsplåt. Series pastorum sitter på den norra inbyggnadens vägg mot mittgången.

Golvet i kyrkorummet består av fernissade brädor, förutom i mitt- och tvärgångar där kalkstensplattor lagts. Över alla gånger ligger gröna mattor.

Innerväggarna är slätputsade och avfärgade i en svagt gul nyans. Det tunnvalvda innertaket, bestående av brädor, är målat i ljusblått. Under det löper en profilerad taklist i mörk ockra, med en meanderdekor i svart.

Bänkarna är indelade i fyra kvarter, åtskilda av mittgång och tvärgångar. De två främre kvarteren är svängda i framkant mot det halvcirkelformade koret. Bänkarna är fasta och slutna mot mittgången och öppna mot sidogångarna. Inredningen är enfärgat ljust grågrön, vilket även är grundfärgen på fasaderna. Profileringarna är i mörkare grönt, med inslag av rött och gulockra på listerna. Dörrspeglarna är mörkare gröna med målade blommotiv. Övriga speglar är marmorerade i liknande nyanser. Sitsarna har dynor i ockragult med röda prickar.

Kyrkorummet får sitt ljus från de fem stora fönstren samt det mindre över norra sidoporten. Över kvarteren hänger fyra mässingskronor samt över gångarnas mittpunkt en större dito. På väggarna sitter tre mässingslampetter på var sida samt en äldre psalmnummertavla i grågröna nyanser och förgylld dekor.

Tre epitafier hänger på väggarna, en på den norra sidan och två på den södra. I den södra tvärgången står också en ljusbärare i svart smidesjärn.

Den norra porten omfattas av enkla profilerade pilastrar och ett rakt entablement. Dörrarna är grönmålade med två speglar vardera. I vindfånget finns samma kalkstensgolv som i gångarna, samt ett överljus i taket.

Koret ligger ett trappsteg högre än kyrkorummet och golvet består av kalkstensplattor. I den södra sidogången finns en enkel trärampp upp till detta. Två stora sidofönster bidrar till korets ljusa atmosfär.

Det tydliga blickfånget utgörs av den stora altartavlan som står på ett gråblått marmorerat postament. Mot detta står altaret. Altarringen är halvcirkelformad och klädd med rött tyg på knäfall och bord. Dess dockor och snickerier är gråmålade med inslag av rött och guld. Golvet innanför ringen är av fernissade brädor.

Två utsirade ordspråkstavlor flankerar altartavlan och utanför dessa finns de två ingångarna till sakristian. De dubbla portarna av trä är höga och målade gröna. De övre fyllningarna är dekorativt skurna i ett pyramidformat mönster.

Mot ytterväggarna sitter på korväggen två psalmnummertavlor i nyrenässansstil. De är gråmålade med förgyllda dekorationer. Predikstolen, som har ett betydligt enklare och mer

klassicerande utförande, sitter på korets norra vägg. Den är gråmålad med förgyllda dekorationer och har inslag av rött. Ljudtaket har samma färgsättning och kröns av ett förgyllt kors.

I koret står även två små fasta bänkar, en modern kororgel, en enkel ambo samt en dopfunt i snidat trä. På den södra väggen hänger ett större krucifix.

Utrymmet i den rektangulära absiden är delat i två större rum. Genom den norra kordörren kommer man in till själva sakristian med sin altarpuppställning i det östliga fönstret. Mot norr finns dels sakristians ytterdörr och dels en toalett i en mindre inbyggnad klädd med vitmålade brädor. Åt väster finns en liknande inbyggnad innehållande elcentralen. I övrigt är väggarna putsade och avfärgade i en ljus gul nyans och på dem hänger två äldre epitafier. Golvet är av fernissat trä och takets brädor målade i ljus blått. En kristallkrona av glas och mässing hänger i rummet.

Det södra rummet används mest till förvaring. Här finns en fast träfärgad skåpinredning åt norr, öster och söder, samt ett fönster åt öster. I taket hänger en modern mässingskrona. Golv och väggar som ovan.

Läktaren bärs upp av sex fristående kolonner och två halvkolonner i mittgången. Dessa är marmorerade i grått och saknar bas. Överst sitter en förgylld vulst och under den ett rött band. Läktarens barriär är rak över bänkkvarterens yttre del och utsvängd över mittgången. Den är enkelt och klassicistiskt utformad och målade i samma grågröna nyanser som resten av inredningen. I mittfältet finns en dekorationsmålning föreställande musikinstrument.

Läktarens golv sluttar framåt i fem gradängar. På den norra sidan står sex rader enkelt utformade öppna bänkar, målade i en grågrön nyans. På den södra sidan finns framför trappuppgången ett antal lösa stolar.

Den breda och pampiga orgelfasaden har i nederdelen målats i samma grågröna nyans som bänkarna. Överdelen går i grått, med inslag av marmorering och rikligt med förgyllningar. Spelbordet är vänt mot kyrkorummet. På orgelhusets sidor sitter två mässingslampetter och över bänkar och stolar hänger två moderna glasarmaturer. Ljuset kommer även från de två halvcirkelformade fönstren i långhusets västra gavel.

Tornrummet är högt i tak. Golvet är av fernissade brädor, väggarna vitkalkade och brädtaket gråmålat. På den östra väggen finns två gråa dörrar som leder till läktaren, sittande i stickbågeformade blinderingar. En grå trätrappa leder på den norra väggen upp till tornvinden. I taket hänger en sexkantig stallykta i plåt och klarglas. Ljus kommer även från västra murens runda fönster.

Tornvinden är oinredd med obehandlat trägolv och tak. Väggarna är delvis putsade men inte avfärgade. I norr och söder sitter två mycket små ljusgluggar i muren. Åt söder finns en trappstege upp till klocktornet. Där hänger kyrkans två klockor.

Vid kyrkans nordöstra hörn leder en gjuten betongtrappa ner till ett pannrum. Det är beläget under absiden, men har formen av ett U. Här står den relativt nyinstallerade pelletspannan.

Interiöra förändringar

Interiören i Nöbbele är till största delen ursprunglig och helheten välbevarad. Däremot har färgsättningen växlat genom åren.

De ursprungliga färgerna sägs ha varit hållna i en ganska jämnrå färgskala. 1890 gjordes en invändig restaurering då inredningen målades i brunt och beige, med dekorer på väggarna och bibelcitater på läktarbarriären. Troligen var det också vid detta tillfälle som takgesimsens schablonmålningar kom till. Kaminer sattes in och ingångarna fick vindfång.

Vid en mindre restaurering år 1911 målades delar av inredningen om i grått och beige, medan altaret målades svart och försågs med nysilverornament.

Under ledning av arkitekt Paul Boberg fick interiören på 1940-talet en färgskala i grått och grågrönt, medan läktarens kolonner marmorades i brunt. Golven i vapenhus och kor lades om med kalksten och kyrkan försågs med innerfönster. Bänkinredningen byggdes om för att bli bekvämare och nya innerdörrar till vindfången tillverkades. Troligen var det under denna restaurering som fönsternischerna nerbilades till golvet för att ge plats åt radiatorer.

Blomstermålningarna i bänkspeglarna tillkom senare.

1980 gjordes en inre restaurering då läktarens inbyggnad tillkom. De bakersta bänkraderna togs bort och gav plats åt ny läktartrappa, toalett, väntrum och kapprum.

Den senaste stora interiöra restaureringen utfördes under 1997. Innertaket målades då i en ljusare blå ton och inredningen målades i grågröna nyanser med inslag av rött och guld. Läktarkolonnernas bruna färg ersattes av grågrön marmorering. Putsen lagades och innerväggarna avfärgades i brutet vitt. Vapenhusets färg frästes bort och ersattes av kalkavfärgning. Vinden isolerades. Altarringens knäfall och bord kläddes om med rött tyg.

Viktigare inventarier

Ett krucifix från 1701, av bildhuggaren Johan Mathisson i Tegnaby. En medeltida kristusbild till triumfkrucifix. Fem epitafier från 1700-talet.

Kyrkogården

Kyrkogården är relativt liten och omgärdas åt alla håll av stödmurar. Huvudingångens smidesgrind finns åt söder, men även i väster och norr finns grindar. Ett fåtal äldre lövträd står längs den västra och norra muren.

Marken är till största delen täckt av gräsmatta och på den södra sidan om kyrkan finns ett stort antal låga rygghäckar. Utanför muren i det nordöstra hörnet ligger ett mindre gravkapell. Under 2003 utfördes miljöförbättringsåtgärder på kyrkogården. Grusgångar lades om, nya armaturer sattes upp samt gjordes en sluttning istället för trappa vid den södra entrén. Dessutom förbereddes för en framtida utvidgning utanför kyrkogårdens östra del.

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Nöbbele kyrka uppfördes under 1800-talets första hälft, en tid då de klassicistiska idealen fortfarande var förhärskande. Stilen är enkel och renskalad och präglas av den genomgående symmetrin.

Exteriören är mycket välbevarad. Den enda egentliga förändring som inträffat var när sydportalen omändrades till fönster och en ny port togs upp på den norra sidan. Denna är dock utförd i precis samma stil som huvudporten och bär inga drag av senare byggnadsstilar. Förändringen skedde troligtvis vid restaureringen 1890 eller kanske ännu tidigare. Kyrkans tak har dessutom kvar sin täckning av skiffer vilket är värdefullt ur både kulturhistorisk och estetisk synpunkt.

Inte heller interiören har utsatts för några genomgripande förändringar. Flytten av sidoingången förorsakade troligen inte någon decimering av bänkarna, utan dessa var troligtvis redan förut indelade i fyra kvarter.

Vid 1980 års restaurering tillkom läktarunderbyggnaderna, vilka tillförde för verksamheten värdefulla utrymmen. Då togs de bakersta bänkraderna bort, men inbyggnaderna gjordes förhållandevis små. Man har lämnat gott om utrymme runt läktarens kolonner, vilket gjort att det pampiga intrycket vid inträdandet i kyrkorummet består. Detta är en kvalitet som dessvärre gått förlorad i många andra 1800-talskyrkor och här är väl värd att beakta vid framtida restaureringar.

Färgsättningen i kyrkorummet har varierat och om ursprunget finns inga säkra fakta. Med tanke på tidens klassicistiska anda kan uppgifterna om en jämngrå färgskala antas vara riktiga. Då interiören restaurerades 1890 fick bänkar och övrig inredning en brun och beige färgsättning, troligtvis delvis bestående av träimitation. Då utfördes också ett omfattande dekormåleri på väggar och takgesims. Därefter har inredningen gradvis målats ljusare och dekorena nästan helt försvunnit. Den nuvarande färgsättningen i gröna nyanser med inslag av mörkt rött och ljus ockra är tillräckligt lugn för att passa den enkla interiören men ger den samtidigt en varm och välkomnande atmosfär. Bänkfasadernas blomstermotiv, som bevarats vid ommålningen, är tillkomna i mitten av 1900-talet och inte helt ointressanta för framtiden att bevara.

När värmeledning infördes gjordes ingrepp i murarna. Fönsternischer bilades upp för att rymma radiatorerna. Dessa är dock stilfullt och symmetriskt utförda genom att fönsteröppningarnas valv dragits ner till golvnivå, och är därmed inget att anmärka på ur estetisk synpunkt.

Vid reparation av entrétrappan vid tornets västra port har ett tätningmaterial använts som bör tas bort och ersättas med bruk tills omläggning sker. Den nuvarande fogningen är mycket iögonenfallande och av ett syntetiskt material som är främmande för byggnaden.

Nöbbele kyrka är sammantaget en mycket välbevarad klassicistisk kyrka. Den är sparsmakat utformad både i exteriören och interiören, med tonvikt på enkelhet och symmetri. Trots inbyggnader under läktaren har även kyrkorummet till större delen fått behålla sin ursprungliga prägel. Vid framtida restaureringar är det därför viktigt att denna renodlat klassicistiska stil bibehålls. Den är känslig även för små ingrepp, vilka lätt kan förta helhetsintrycket.

Händelseregister

- 1821 - Nöbbele gamla kyrka döms ut som bristfällig och otillräcklig
- 1824 - Beslut om nybygge fattas
- 1826 - Bygget påbörjas
- 1829 - Kyrkan står klar
- 1830 - Altartavla av kapten Salomon Andersson skänks till kyrkan
- 1832 - Invigning den 10 juni
- 1860 - Orgelfasad av ÖIA
- 1863 - Orgel av P. J. Holmqvist och C. A. Johansson
- 1890 - Inre och yttre restaurering
  - Sydportalen omändras till fönster
  - Nordporten tas upp
  - Kaminer sätts in
  - Vindfång anordnas vid ingångarna
  - Inredningen ommålas i brunt och beige
  - Dekormåleri utförs på väggar och gesims
  - Bibelcitat målas på läktarbarriären
- 1911 - Altarringen målas om
  - Altaret målas svart och får nysilverornament
  - Delar av inredningen målas i grått och beige
- 1915 - Orgelverk av E. Wirell
- 1940 - Restaurering under ledning av arkitekt Paul Boberg, Växjö
  - Kyrkorummet förses med innanfönster
  - Nya innerdörrar
  - Golv av kalksten i vapenhus och kor
  - Korplanet sänks
  - Läktaren utvidgas
  - Bänkinredningen byggs om
  - Dekormålningar målas över
  - Inredningen färgsätts i grått och grågrönt
  - Innertaket målas blått
- 1954 - Bårhus ritat av arkitekt Hans Lindén invigs
- 1964 - Storklockan ersätts av en ny från M. & E. Olsson, Ystad
- 1980 - Restaurering
  - De bakersta bänkraderna tas bort
  - Ny trappa till läktaren i kyrkorummet
  - Toalett, väntrum, kapprum och förråd byggs under läktaren
  - Ny kororgel av Västbo orgelbyggeri
- 1991 - Utvändig restaurering
  - Skiffertaket på långhuset repareras
  - Nya hängrännor och stuprännor i koppar
  - Fasaderna putsas om och kalkavfärgas
  - Trä- och plåtytor målas
- 1997 - Restaurering
  - Innertaket målas ljusblått
  - Inredningen får ljus grönblågrå färg
  - Nya textilskåp i sakristian
  - Nytt andaktsrum och bättre förvaringsmöjligheter
  - Altarring och sittdynor kläs om

- Innertaket isoleras
  - Förgyllning på orgel och predikstol bättras på
  - Altarringens knäfall och bord kläs om med rött tyg
- 2003 - Grusgångar läggs om
- Nya armaturer på kyrkogården

Källförteckning

Följande arkiv och litteratur har nyttjats i samband med vårdplansarbetet:

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.
Handlingar från Kungl. Byggnadsstyrelsen är inkluderade

Klipparkivet vid Smålands museum: Nöbbele kyrka

Topografiska arkivet vid Smålands museum: Växjö kommun, Byggärenden, Nöbbele kyrka

Kyrkobyggnader 1760-1860, Del 2 Småland och Öland, Stockholm 1993

Vassi Heidi, red, *Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, 1998